

Cataloging Methods of Manuscripts and Lithography In the Great Libraries of Iran: Comparative Study

H. Azimi¹| Z. Mousavi²

Received: 18, Nov. 2018

Accepted: 5, Feb. 2019

Purpose: The purpose of this research is to study the ways of sharing and differentiating the cataloging of manuscripts and lithographs in five major Iranian libraries and the feasibility of uniformizing the cataloging of manuscripts and lithography.

Methodology: This research is descriptive-analytic. The information was collected, categorized, analyzed and concluded using a check list and interviews with cataloging specialists.

Findings: The amount of subscription elements in the manuscripts and lithographs lists with the elements of the check list is 75 elements (76.5%) and the degree of their differentiation 23 elements (23.4%). Therefore, the percentage share of the elements of the catalogs of manuscripts and lithographs of these libraries with the elements of the check list is greater than the percentage of their differentiation.

Conclusion: The uniformization of the cataloging of manuscripts and lithographic printing is possible, and it is possible to design and set up the worksheet of cataloging common catalog, in such a way that the 75 common elements contained in both the worksheets without interference and the 23 elements of differentiation with the change in their title and, possibly, Some of them merged into others in a common catalog of manuscripts and lithographs.

DOI: 10.30484/naastinfo.2019.2312

1. Assistant Professor,
National Library
and Archives of Iran
(Corresponding author),
habibazimi@yahoo.com
2. Expert in Programming
and Surveying of
Manuscripts in National
Library, zn3568@yahoo.
com

Keywords:

Cataloging of manuscripts, Cataloging of lithography books, Common cataloging of manuscripts and lithography, Large libraries of Iran

شیوه‌های فهرستنویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های بزرگ ایران: بررسی تطبیقی

حبیب‌اله عظیمی^۱ | زهره‌سادات موسوی^۲

هدف: بررسی وجوه اشتراک و افتراق موجود در فهرستنویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی در ۵ کتابخانه بزرگ ایران و امکان‌سنجی یکسان‌سازی شیوه فهرستنویسی نسخ خطی و چاپ سنگی.

روش‌شناسی: این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات با استفاده از سیاهه واری و مصاحبه با متخصصان فهرستنویسی گردآوری، دسته‌بندی، تحلیل و نتیجه‌گیری شده است.

یافته‌ها: میزان اشتراک عناصر فهرست‌برگه‌های نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با عناصر سیاهه واری ۷۵ عنصر (۵/۷۶ درصد) و میزان افتراق آنها ۲۳ عنصر (۴/۲۳ درصد) است. بنابراین درصد اشتراک عناصر کاربردگه‌های فهرستنویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی کتابخانه‌های بزرگ ایران با عناصر سیاهه واری بیشتر از درصد افتراق آنها است.

نتیجه‌گیری: یکسان‌سازی فهرستنویسی نسخ خطی و چاپ سنگی امکان‌پذیر است و می‌توان کار برگه مشترک فهرستنویسی طراحی و تنظیم نمود؛ بدین نحو که ۷۵ عنصر مشترک موجود در هر دو کاربردگه بدون دخل و تصرف و ۲۳ عنصر موارد افتراق با تغییر در عنوان آنها و احیانا ادغام برخی از آنها در برخی دیگر، در کاربردگه مشترک فهرستنویسی نسخ خطی و چاپ سنگی درج نمود.

دریافت: ۹۷/۰۸/۲۶ پذیرش: ۹۷/۱۱/۱۷

۱. استادیار سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (نویسنده مسئول) habibazimi@yahoo.com
۲. کارشناس برنامه‌ریزی و بررسی منابع خطی کتابخانه ملی ایران zn3568@yahoo.com

کلیدواژه‌ها

فهرستنویسی نسخه‌های خطی، فهرستنویسی کتاب‌های چاپ سنگی، فهرستنویسی مشترک نسخ خطی و چاپ سنگی، کتابخانه‌های بزرگ ایران

مقدمه

از دیرباز سعی بر آن بوده که فهرست‌نگاران با ارائه اطلاعات کتابشناختی به صورت فهرست‌ها و فهرستگان‌ها به شناسایی و معرفی نسخه‌های خطی گردآوری‌شده در کتابخانه‌ها و مراکز نگهداری آنها بپردازند. بر این اساس شیوه‌های مختلفی برای تهیه و تدوین این فهرست‌ها توسط فهرست‌نگاران بکار گرفته شده است. هر فهرست‌نگاری جدای از رعایت سبک کلی فهرست‌نویسی، سلیقه شخصی را در برخی از عناصر نسخه‌شناسی در فهرست خود اعمال کرده است. در دوران حاضر تلاش‌هایی در جهت یکدست کردن شیوه‌های فهرست‌نویسی نسخ خطی انجام شده است. در بررسی شیوه‌های مختلف فهرست‌نویسی نکات مثبت یا منفی سبک‌های مختلف و میزان نزدیک شدن هر سبک به سمت استاندارد شدن در سطح ملی و هماهنگی با اصول بین‌المللی مورد توجه قرار می‌گیرد. لازم است تلاش‌هایی که در کشور بویژه در کتابخانه ملی در چند دهه گذشته در جهت طراحی و استفاده از شیوه‌ای علمی و استاندارد در فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی انجام شده همچنان ادامه یابد تا شاهد بکارگیری شیوه واحد در فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی کتابخانه‌های ایران باشیم.

از آنجا که نسخه‌های چاپ سنگی نیز در بردارنده بخش مهمی از فرهنگ ایران و نمایشگر دستاوردهای علمی و ادبی و اندیشه‌های اجتماعی نوبی از زمان ورود صنعت چاپ در ایران در دوره قاجار بوده و بسیاری از آثار نوشتاری سده‌های اخیر را در خود جای داده است، در سال‌های اخیر نه تنها مندرجات نسخه‌های چاپ سنگی به عنوان یکی از منابع پژوهشی مورد استفاده قرار می‌گیرد بلکه شناسایی ویژگی‌های فیزیکی این نوع از چاپ از جهات مختلف نیز مورد توجه قرار گرفته است؛ به همین دلیل ضرورت شناسایی و فهرست کردن این کتاب‌ها در اولویت برنامه کاری کتابخانه‌ها قرار گرفته است.

کتاب چاپ سنگی همانند کتب خطی اغلب منحصر به فرد هستند و در کتابخانه‌های مختلف، به ویژه کتابخانه‌های قدیمی و مهجور پراکنده‌اند بنابراین بدون فهرست‌نویسی و فراهم کردن نقطه‌های بازیابی کافی، پژوهشگران نمی‌توانند این نسخه‌ها را شناسایی کنند و به آنها دست یابند و در تصحیح متون کهن یا پژوهش‌های تاریخی از آنها بهره گیرند. با توجه به ظرافت کتاب‌آرایی به کار رفته در کتب چاپ سنگی همچنین وجود مقدمه‌ها و تفریظات و مهرها و اجازات نگاشته شده بر آنها، شباهت آنها به نسخه‌های خطی از نظر شکل ظاهر و شیوه نگارشی، به مراتب بیشتر از شباهتشان با کتاب‌های چاپی است. لذا باید همانند نسخه‌های خطی مشخصات

جزئی هر اثر از لحاظ کتابشناسی و نسخه‌شناسی، در فهرست‌برگه‌ها بیان شود. ضمن اینکه این منابع سیر تکاملی کتاب از نسخه‌های خطی به کتاب‌های چاپی کنونی را نشان می‌دهد. به سبب فقدان اصول و قواعد ثابت و استاندارد که مورد قبول همه باشد، فهرست‌ها و فهرست‌برگه‌های نسخه‌های چاپ سنگی در کتابخانه‌ها یکدست نیستند. بیشتر فهرست‌ها بدون آشنایی با شیوه کار فهرست‌نگار به سادگی قابل استفاده نیستند. در نتیجه، ادغام این فهرست‌ها و فراهم آوردن مجموعه‌ای یکدست که حاوی تمامی اطلاعات مربوط به نسخه‌های چاپ سنگی باشد، امکان‌پذیر نیست.

مسأله این پژوهش، بررسی وضعیت موجود نسخه‌های خطی و کتب چاپ سنگی در کتابخانه‌های بزرگ ایران از جنبه فهرستنویسی و امکان سنجی یکسان کردن شیوه فهرستنویسی این منابع با ارزش قدیمی است تا راهکاری برای ایجاد هماهنگی و یک دستی و سرعت بخشیدن به فرایند فهرستنویسی در کتابخانه‌ها و سهولت دسترسی محققان به اطلاعات و متن نسخ خطی و چاپ سنگی نگهداری شده در کتابخانه‌ها فراهم آید، بویژه در مراکزی که تعداد معدودی نسخه خطی و چاپ سنگی دارند. در حال حاضر تعداد قابل توجهی از این دو نوع منبع ارزشمند قدیمی در کتابخانه‌ها و موزه‌ها و مراکز وابسته به نهاد کتابخانه‌ها و یا وابسته به سازمان میراث فرهنگی یا سازمان اوقاف و یا در کتابخانه‌های مساجد و خانقاه‌ها وجود دارد که تاکنون فهرست و معرفی نشده‌اند و در آن مراکز نه فهرست‌نگار متخصصی جهت فهرست کردن آن منابع حضور دارد و نه کارشناس علم اطلاعات و دانش‌شناسی که توان، انگیزه و دغدغه سازماندهی و اطلاع‌رسانی این منابع را در مواجهه با تعدد شیوه‌های فهرستنویسی هرکدام از نسخ خطی و چاپ سنگی داشته باشند و نه نرم افزار مناسب جهت ورود اطلاعات این منابع دارند. امکان پذیر شدن یکسان کردن شیوه فهرستنویسی نسخ خطی و چاپ سنگی و امکان طراحی و تنظیم یک کاربرگه مشترک، موجب تسریع در امر فهرستنویسی این منابع در این قبیل مراکز می‌شود.

هدف این پژوهش آن است که با استخراج عناصر فهرستنویسی هرکدام از کتب خطی و چاپ سنگی و تطبیق آنها با یکدیگر و مشخص کردن فراوانی عناصر مشترک و تعیین تعداد عناصر متفاوت، امکان سنجی یکسان سازی شیوه فهرستنویسی این دو نوع ماده بررسی شود تا در صورت مثبت بودن پاسخ، در پژوهشی دیگر، پس از بررسی شیوه‌های فهرستنویسی نسخ خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های ایران، کاربرگه مشترک و الگوی واحد سازماندهی این دو منبع ارائه شود. در صورت امکان یکدست کردن شیوه‌های فهرستنویسی این دو منبع اطلاعاتی و

امکان ارائه کاربرگه مشترک فهرستنویسی، مسیر سرعت بخشیدن به معرفی و فهرست و اطلاع‌رسانی و حتی حفاظت و نگهداری منابع ارزشمند قدیمی در مراکز پراکنده ای که تعداد معدودی از هرکدام از این منابع را دارند و دسترسی به فهرستنگار و متخصص سازماندهی ندارند، هموار می‌شود.

از آنجا که این پژوهش در صدد تبیین وضعیت موجود فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی در پنج کتابخانه بزرگ آستان قدس، ملی، مرعشی نجفی، مرکزی دانشگاه تهران و مجلس شورای اسلامی است از روش توصیفی - تحلیلی بهره گرفته شده است. ابزارهای گردآوری داده در این پژوهش دو گونه‌اند: ۱. سیاهه واری، در طراحی سیاهه واری از عناصر کتابشناسی و نسخه‌شناسی موجود در فهرست‌برگه‌های کتابخانه‌های مورد بررسی، فهرست‌نویسان مجرب، عناصر موجود در مارک ایران استفاده شد. ۲. مصاحبه، در استفاده از روش مصاحبه سعی بر آن شد که در زمان مصاحبه با متخصصان، از سؤال‌های باز استفاده شود تا بیشترین اطلاعات لازم استخراج شود. در این پژوهش، تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته و در قالب جداول توزیع فراوانی ارائه شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از توزیع فراوانی، درصد و میانگین استفاده شده است. در پایان، یافته‌های پژوهش، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در این پژوهش کتابخانه‌هایی که بیش از پانزده هزار جلد نسخه‌های خطی دارند و دارای فهرست‌های منتشر شده بالاتر از پانزده جلد فهرست هستند، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. چراکه بیشتر کتابخانه‌های کوچک‌تر از لحاظ سبک فهرستنویسی، تابع کتابخانه‌های بزرگ دارای مجموعه‌های غنی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی هستند و بررسی سبک و وضعیت فهرستنویسی در چند کتابخانه بزرگ، برای کتابخانه‌های دارای مجموعه کمتر نیز به نحوی قابل تعمیم است.

افکاری (۱۳۹۳) در پایان‌نامه دکتری «روش‌شناسی فهرستنگاری نسخ خطی ایرانی اسلامی، تدوین اصول و قواعد سبک‌های فهرستنگاری شرقی و غربی از ۱۳۰۵ (قرن ۱۹ م) تا به امروز» با شناسایی، دسته‌بندی و تحلیل سبک‌ها و روش‌های فهرستنگاری نسخ خطی (ایرانی، شرقی و غربی) از لحاظ کمی و کیفی به بررسی و مقایسه اصول، قواعد و روش‌شناسی فهرستنگاری نسخه‌های خطی پرداخته و اطلاعات هر روش و فهرستنگار صاحب سبک در هر کتابخانه شناسایی نموده است، بر این اساس تمامی مدخل‌های کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی در فهرست‌ها تطبیق و نقاط اشتراک و افتراق روش‌های مختلف با یکدیگر سنجیده شده است. در

پایان نیز با تطبیق تمامی استانداردها و روش‌های فهرستنگاری الگوی پیشنهادی بر اساس عناصر واقعی مورد استفاده فهرستنگاران ارائه شده است.

نازی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد «بررسی وضعیت فهرستنویسی نسخ خطی در ایران و ارائه الگوی مناسب» به نقد و بررسی نقاط ضعف و قوت در شیوه‌های موجود فهرستنویسی نسخ خطی در ۵ کتابخانه بزرگ ایران پرداخته است. ایشان در نهایت جهت ارائه یک الگوی مطابق با استانداردهای جهانی و الگوی فهرستنویسی ایرانی، الگویی در ۲۲ ناحیه کلی پیشنهاد کرده است که مشتمل بر بیشترین عناصر اطلاعاتی برای فهرستنویسی یک نسخه خطی است. در این الگو در بخش کتابشناسی از قواعد انگلو امریکن تبعیت شده ولی در بخش نسخه‌شناسی از قواعد موجود در جهان و کاربرگه‌های داخلی و خارجی برای توصیف عناصر نسخه‌شناسی استفاده شده است.

عظیمی (۱۳۸۷) در مقاله «نگاهی نو به فهرستنویسی نسخه‌های خطی و پیوند میان شیوه‌های سنتی و نو»، با توجه به گستردگی گنجینه‌ها و مخازن کتابخانه‌های دنیا و مجموعه‌های شخصی و پراکندگی این مجموعه‌ها، تفاوت‌های دوره ای فهرستنویسی نسخه‌های خطی را در دو دوره سنتی و نوین بررسی کرده است. کتابخانه ملی از سال ۱۳۷۲ شیوه جدیدی را برای فهرستنویسی نسخه‌های خطی طراحی و اجرا کرد. از ویژگی‌های این روش هماهنگ شدن آن تا حد زیادی با استانداردهای جهانی فهرستنویسی ولی با مقداری تفاوت با انگلو امریکن به دلیل هماهنگ بودن با ویژگی‌های آثار ایرانی اسلامی است. وی این شیوه جدید را به نوعی استاندارد سازی ملی و منطقه ای می‌داند. کار اخیر کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در پیاده سازی یک روش جدید که ادعا می‌شود یک روش استاندارد ملی و منطقه‌ای است را بررسی می‌کند.

عمرانی (۱۳۸۵) در مقاله «عناصر پیشنهادی برای فهرست‌برگه ملی فهرستنویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی»، ضمن شناسایی مدخل‌های (عناصر کتابشناختی) مورد استفاده فهرستنویسان نسخه‌های خطی و چاپ سنگی از طریق بررسی فهرست‌های چاپی کتابخانه‌های بزرگ داخلی و خارجی که نسخه‌های خطی و چاپی نفیس نگهداری می‌نمایند، نیز فهرست‌های الکترونیکی این کتابخانه‌ها و مطابقت دادن آنها با استانداردهای فهرستنویسی توصیفی مانند قواعد فهرستنویسی انگلو امریکن و قواعد استاندارد بین المللی توصیف کتابشناختی (ای.اس.بی.دی)، قواعد انجمن کتابخانه‌های دانشکده ای پژوهشی (ای.سی.آر.ال) برای نسخه‌های

خطی، و قالب‌های ماشین خوان مانند مارک ۲۱ و یونی مارک و ای.ای.دی (EAD)، عناصر و مدخل‌های مورد نیاز برای ماشینی کردن فهرست‌های نسخه‌های خطی در نرم افزارهای کتابخانه‌ای را پیشنهاد می‌دهد.

غلامحسین‌زاده (۱۳۸۵) به ارزیابی میزان بهره‌گیری از فناوری اطلاعات (IT) در ذخیره و بازیابی نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های ایران پرداخته است. وی در این پژوهش به گردآوری داده‌ها در ۱۵ کتابخانه که تعداد نسخه‌های خطی ثبت شده آنها در فهرست‌های چاپی بیش از ۲۰۰۰ جلد بوده، پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد ۶۰ درصد کتابخانه‌ها، نسخه‌های خطی خود را دیجیتالی کرده‌اند و تنها یک کتابخانه ۱۰۰ درصد اطلاعات نسخه‌های خطی خود را در فهرست رایانه آورده است. با توجه به نتایج این پژوهش مشخص می‌شود که کتابخانه‌های مورد مطالعه از نظر نیروی انسانی متخصص، مکان کتابخانه، و کیفیت استفاده از فناوری اطلاعات نارسایی‌ها دارند.

موسوی چلک (۱۳۸۰) در مقاله اصول و قواعد فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی به توصیف قواعد فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی بر اساس قواعد AACR2 در دو بخش توصیفی و تحلیلی و نحوه تعیین سرشناسه پرداخته است. در نهایت بر فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی در ایران به دلیل پیروی نکردن از یک روال خاص و استاندارد AACR2، ایرادهایی را مطرح ساخته‌اند.

یاری (۱۳۹۲) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد «بررسی فرایند سازماندهی و اطلاع‌رسانی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری» با بررسی وضعیت ۳۳ مرکز وابسته به سازمان میراث فرهنگی به این نتیجه رسیده‌اند که تنها ۲۷/۳ درصد از نسخه‌های خطی و چاپ سنگی این مراکز بطور کامل فهرست‌نویسی شده و در نزدیک به نیمی از مراکز مورد بررسی، فهرست‌نویسی این منابع به صورت مختصر و توصیفی (و توسط افراد غیر متخصص) انجام شده و در فهرست‌های انجام شده، نام محل نگهداری و شماره بازیابی وجود ندارد و شیوه بازیابی منابع خطی و چاپ سنگی در بیش از نیمی از این مراکز به صورت دستی است.

مسعودی (۱۳۷۴) در پژوهش خود تحت عنوان «فهرست تحلیلی کتاب‌های چاپ سنگی ایران (قطع رحلی) موجود در کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران» فهرست ۱۵۰ عنوان کتاب چاپ سنگی ایران، قطع رحلی، موجود در کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه تهران را بررسی و معرفی کرده است. این فهرست

بدلیل موقعیت خاص کتاب‌ها در فاصله زمانی بین نسخه‌های خطی و کتاب‌های چاپی جدید و برابری آنها با نسخه‌های خطی بر اساس فرم جدیدی که تلفیق فهرستنویسی قدیم و جدید است، صورت گرفته است.

سلطانپور (۱۳۷۳) در پژوهش خود با عنوان «فهرست کتب درسی چاپ سنگی موجود در کتابخانه ملی ایران سال ۱۲۳۱-۱۳۰۵» به معرفی تعدادی از کتب درسی چاپ سنگی بین سال‌های ۱۲۶۸-۱۳۴۴ قمری برابر با ۱۲۳۱-۱۳۰۵ شمسی پرداخته است که با استفاده از کاربرگه‌های مستند و مدون کتاب‌های چاپ سنگی تهیه و تنظیم شده است.

غالی نصر^۱ (۲۰۰۷) به بررسی تنوع فهرستنویسی نسخه‌های خطی در مؤسسات مصری و چگونگی تطبیق دادن این روش‌های متنوع پرداخته است. ایشان در نهایت عناصر موجود در مارک ۲۱ را که در جهت فهرستنویسی نسخه‌های خطی مفید است را به عنوان یک راه حل ارائه کرده است.

سیمسون ماریارتی^۳ (۲۰۰۴) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی فهرستنویسی توصیفی کتاب‌های کم‌یاب و ضرورت وجود و سابقه آن در امریکا پرداخته است. ایشان در ادامه با هدف کمک به فهرستنویسان نسخه‌های کمیاب جهت استفاده از ویرایش جدید "فهرستنویسی توصیفی مواد کمیاب (کتاب‌ها) DCRM (B)"^۴ تغییرات موجود در متن پیشنهادی ویرایش سوم DCRM (B) را نسبت به ویرایش دوم آن یعنی "فهرستنویسی توصیفی نسخه‌های کمیاب (DCRB)"^۵ را بررسی کرده‌اند.

راسل^۶ (۲۰۰۳) در مقاله‌ای تحت عنوان توصیف و دسترسی، در فهرستنویسی کتاب‌های کم‌یاب^۷: یک بررسی تاریخی، عناصر کنونی موجود در فهرستنویسی نسخه‌های خطی را نتیجه تعامل و تاثیر متقابل و دائمی بین کتابشناسی توصیفی و ارزیابی عناصر و قواعد فهرستنویسی می‌داند و در ادامه به بررسی دقیق شیوه مدرن فهرستنویسی نسخه‌های کمیاب بر اساس قواعد جدید انگلو امریکن و نواحی دسترسی در آنها پرداخته است.

هامفری^۸ (۲۰۰۰) در مقاله نسخه‌های خطی و ابرداده^۹ با توجه به اهمیت فهرستنویسی نسخه‌های خطی به دلیل تخصص بالای مورد نیاز فهرستنویسان جهت انجام فهرستنویسی و هزینه بر بودن فهرستنویسی این آثار و با توجه به غیر قابل دسترس بودن نسخه‌های خطی برای عموم مردم حتی بعد از فهرستنویسی، به بررسی پروژه‌های انجام گرفته جهت تغییر این نوع محدودیت دسترسی پرداخته

1. Ghali Nasr,w
2. Marc 21
3. Simpson Moriarty,k
4. Descriptive Cataloging of Rare Materials (Books)
5. Descriptive Cataloging of Rare Books
6. M. Russell,B
7. Rare books
8. Hamphrey,j
9. Metadata

است. بر این اساس ایشان سه پروژه: فهرست‌های دیجیتال نسخه‌های خطی آرایه مند کتابخانه ملی بریتانیا (Dig CIM)^۱، پایگاه کنسرسيوم اروپایی برای نسخه‌های خطی و اوراق نام برده شده از طریق شبکه‌های اروپا (MALVINE)^۲، و دستنوشته‌های دیجیتال دانشگاه کلمبیا (DS)^۳ را بررسی و ابرداها و روش‌های بکارگرفته در آنها را مقایسه کرده‌اند. در نهایت ایشان معتقد است که بر اساس نوع پروژه و اهداف اجرایی آن از قواعد و ساختارهای ابرداه ای خاص برای مؤسسات استفاده شده است.

یافته‌ها

قبل از ارائه یافته‌های پژوهش، مقایسه هرکدام از عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی و چاپ سنگی ۵ کتابخانه بزرگ با سیاهه واری در جداول جداگانه بررسی می‌شوند:

- مقایسه عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی ۵ کتابخانه با سیاهه واری با استناد به عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی ۵ کتابخانه ملی، مجلس، دانشگاه تهران، آستان قدس رضوی و آیت‌الله مرعشی، سیاهه واری فهرست‌برگه نسخه‌های خطی با ۸۷ عنصر تنظیم شد و با عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی ۵ کتابخانه مقایسه شد.

جدول ۱. مقایسه عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی ۵ کتابخانه با سیاهه واری

ردیف	عناصر سیاهه واری	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۱	شماره بازیابی					
۲	شماره ثبت			-		-
۳	سرشناسه			-	-	-
۴	عنوان اصلی					
۵	پدیدآور (تکرار سرشناسه)					-
۶	سایر پدیدآورندگان					-
۷	تاریخ تألیف اثر (تاریخ ترجمه)		-			-
۸	محل تألیف		-			-
۹	محل کتابت					
۱۰	نام کاتب				-	
۱۱	تاریخ کتابت					

1. British library's Digital catalogue of Illuminated Manuscripts
2. European consortium's database entitiled Manuscripts And Letters Via Integrated Networks in Europe
3. Columbia University's Digital Scriptorium

ردیف	عناصر سیاهه واریسی	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۱۲	کتابت برای	-	-			-
۱۳	کتابت از روی	-	-		-	-
۱۴	تألیف برای	-	-			-
۱۵	تعداد جلد			-		-
۱۶	تعداد صفحات / برگ					
۱۷	تعداد سطرها					
۱۸	راده گذاری	-	-	-		-
۱۹	اندازه برگ	-	-	-		-
۲۰	اندازه سطور (اندازه نوشته یا متن)					
۲۱	نوع کاغذ					
۲۲	رنگ کاغذ	-	-			-
۲۳	رنگ مرکب	-	-		-	-
۲۴	نوع و تزئینات جلد					
۲۵	درون جلد	-	-			-
۲۶	اندازه جلد (قطع)					
۲۷	تزئینات متن (تزئینات نسخه‌ها)					-
۲۸	سبک‌های آرایش			-	-	-
۲۹	آغاز					
۳۰	انجام					
۳۱	انجامه			-	-	-
۳۲	معرفی نسخه‌ها			-	-	-
۳۳	توضیحات نقص (وسعت)			-	-	-
۳۴	شکل و سجع مهر					-
۳۵	امضاء			-	-	-
۳۶	وضعیت آسیب دیدگی (وضعیت نسخه‌ها)					-
۳۷	امتیاز نسخه‌ها					-
۳۸	یادداشت کلی			-	-	-
۳۹	یادداشت عنوان و پدیدآور			-	-	-
۴۰	ویراست و تاریخچه کتابشناسی اثر			-	-	-

ردیف	عناصر سیاهه واریسی	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۴۱	یادداشت استنساخ			-	-	-
۴۲	یادداشت مربوط به نسخه‌ها			-		-
۴۳	یادداشت بازتکثیر			-	-	-
۴۴	یادداشت نحوه تهیه نسخه‌ها			-		-
۴۵	مندرجات			-		-
۴۶	نوع و درجه خط			-		-
۴۷	تصاویر			-		-
۴۸	یادداشت کشف الایات			-	-	-
۴۹	یادداشت فهرست ابواب و فصول			-		-
۵۰	یادداشت واژه نامه			-	-	-
۵۱	یادداشت کتابنامه			-	-	-
۵۲	یادداشت غلطنامه			-	-	-
۵۳	یادداشت شجره نامه			-	-	-
۵۴	یادداشت تملک			-		-
۵۵	یادداشت وقف			-		-
۵۶	یادداشت صحافی			-		-
۵۷	یادداشت مرمت	-	-		-	-
۵۸	یادداشت مسئولیت معنوی اثر			-	-	-
۵۹	یادداشت‌های افزوده	-	-		-	-
۶۰	حاشیه‌ها / تصحیح			-		-
۶۱	عنوان مرتبط			-		-
۶۲	عنوان قراردادی			-		-
۶۳	عنوان مشترک قراردادی			-		-
۶۴	عنوان‌های دیگر (عنوان‌های گوناگون)					-
۶۵	عنوان افزوده توسط فهرست‌نویس			-	-	-
۶۶	عنوان موضوعی			-		-
۶۷	عنوان مشهور	-	-	-		-

ردیف	عناصر سیاهه وارسی	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۶۸	منابع دیده‌شده				-	-
۶۹	موضوع			-		
۷۰	شناسه افزوده نامها			-	-	-
۷۱	شناسه افزوده نام/ عنوان			-	-	-
۷۲	شناسه افزوده تنالگان			-	-	-
۷۳	زبان					
۷۴	بهای خریداری			-		-
۷۵	نام فهرست‌نویس					
۷۶	تاریخ فهرست‌نویسی					
۷۷	نام اپراتور			-	-	
۷۸	تاریخ ورود اطلاعات به سیستم				-	-
۷۹	شناسگر رکورد			-	-	-
۸۰	سایر جزئیات (مصور، نقشه، جدول، نمونه، نمودار، عکس) و مواد همراه			-	-	-
۸۱	ضمائم نسخه‌های	-	-			
۸۲	صحافی شده در این مجلد			-	-	-
۸۳	صحافی شده با			-	-	-
۸۴	تصویر دیجیتال					
۸۵	نام سازمان			-	-	-
۸۶	شماره کتابشناسی ملی			-	-	-
۸۷	شماره‌های شناسایی دیگر (شماره پیشین)			-	-	-

همان‌طور که جدول ۱ نشان می‌دهد عناصر فهرست‌برگه فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی کتابخانه ملی و کتابخانه مجلس با دارا بودن فراوانی ۷۳ عنصر در رتبه نخست قرار گرفتند. کتابخانه آستان قدس رضوی با دارا بودن فراوانی ۵۰ عنصر در رتبه دوم، و کتابخانه دانشگاه تهران با دارا بودن فراوانی ۴۳ در رتبه سوم قرار گرفتند. کتابخانه آیت‌الله مرعشی با دارا بودن فراوانی ۲۰ عنصر دارای کمترین میزان مطابقت است.

● مقایسه عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی ۵ کتابخانه با سیاهه واریسی با استناد به عناصر فهرست‌برگه چاپ سنگی کتابخانه ملی، مجلس، دانشگاه تهران، آستان قدس رضوی و آیت‌الله مرعشی، سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های خطی با ۸۸ عنصر تنظیم شد و با عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی ۵ کتابخانه مقایسه شد.

جدول ۲. مقایسه عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی ۵ کتابخانه با سیاهه واریسی

ردیف	عناصر سیاهه واریسی	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۱	شماره بازبایی					-
۲	شماره ثبت					-
۳	سرشناسه				-	-
۴	عنوان اصلی					-
۵	پدیدآور (تکرار سرشناسه)				-	-
۶	سایر پدیدآورندگان					-
۷	تاریخ تألیف اثر (تاریخ ترجمه)	-	-	-		-
۸	نام کاتب	-	-			-
۹	تاریخ کتابت	-	-	-		-
۱۰	محل نشر					-
۱۱	نام ناشر					-
۱۲	تاریخ نشر					-
۱۳	محل مطبعه (چاپخانه)			-		-
۱۴	نام مطبعه (چاپخانه)					-
۱۵	تاریخ طبع			-	-	-
۱۶	محل توزیع	-	-	-		-
۱۷	سفارش‌دهنده کتاب	-	-	-		-
۱۸	بانی چاپ	-	-	-		-
۱۹	تیراژ	-	-	-		-
۲۰	تعداد جلد					-
۲۱	تعداد صفحات / برگ			-		-

ردیف	عناصر سیاهه واری	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۲۲	تعداد سطرها	-	-	-	-	-
۲۳	راده گذاری	-	-	-	-	-
۲۴	اندازه سطور (اندازه نوشته یا متن)	-	-	-	-	-
۲۵	نوع کاغذ	-	-	-	-	-
۲۶	رنگ کاغذ	-	-	-	-	-
۲۷	نوع و تزئینات جلد	-	-	-	-	-
۲۸	اندازه جلد (قطع)	-	-	-	-	-
۲۹	تزئینات متن (تزئینات نسخه‌های)	-	-	-	-	-
۳۰	سبک‌های آرایش	-	-	-	-	-
۳۱	آغاز	-	-	-	-	-
۳۲	انجام	-	-	-	-	-
۳۳	انجامه	-	-	-	-	-
۳۴	معرفی نسخه‌ها	-	-	-	-	-
۳۵	چکیده	-	-	-	-	-
۳۶	توضیحات نقص (وسعت)	-	-	-	-	-
۳۷	شکل و سجع مهر	-	-	-	-	-
۳۸	امضاء	-	-	-	-	-
۳۹	وضعیت آسیب دیدگی (وضعیت نسخه‌ها)	-	-	-	-	-
۴۰	عنوان مرتبط	-	-	-	-	-
۴۱	عنوان قراردادی	-	-	-	-	-
۴۲	عنوان مشترک قراردادی	-	-	-	-	-
۴۳	عنوانهای دیگر (عنوانهای گوناگون)	-	-	-	-	-
۴۴	عنوان افزوده توسط فهرست‌نویس	-	-	-	-	-
۴۵	عنوان مشهور	-	-	-	-	-
۴۶	امتیاز نسخه‌ها	-	-	-	-	-
۴۷	ویراست و تاریخچه کتابشناختی اثر	-	-	-	-	-

ردیف	عناصر سیاهه واری	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۴۸	یادداشت کلی			-	-	-
۴۹	یادداشت عنوان و پدیدآور			-	-	-
۵۰	یادداشت استنساخ			-	-	-
۵۱	یادداشت مربوط به نسخه‌ها			-	-	-
۵۲	یادداشت بازتکثیر			-	-	-
۵۳	یادداشت نحوه تهیه نسخه‌ها			-	-	-
۵۴	مندرجات			-	-	-
۵۵	نوع و درجه خط			-	-	-
۵۶	تصاویر			-	-	-
۵۷	یادداشت کشف‌الایات			-	-	-
۵۸	یادداشت فهرست ابواب و فصول			-	-	-
۵۹	یادداشت واژه‌نامه			-	-	-
۶۰	یادداشت کتابنامه			-	-	-
۶۱	یادداشت غلطنامه			-	-	-
۶۲	یادداشت شجره‌نامه			-	-	-
۶۳	یادداشت تملک			-	-	-
۶۴	یادداشت وقف			-	-	-
۶۵	یادداشت صحافی			-	-	-
۶۶	یادداشت مسئولیت معنوی اثر			-	-	-
۶۷	حاشیه‌ها / تصحیح			-	-	-
۶۸	صحافی شده در این مجلد			-	-	-
۶۹	صحافی شده با			-	-	-
۷۰	بها			-	-	-
۷۱	منابع دیده شده			-	-	-
۷۲	موضوع			-	-	-
۷۳	شناسه افزوده نامها			-	-	-

ردیف	عناصر سیاهه واری	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۷۴	شناسه افزوده نام / عنوان			-	-	-
۷۵	شناسه افزوده تالگان			-	-	-
۷۶	زبان					
۷۷	نام فهرست‌نویس			-		
۷۸	تاریخ فهرست‌نویسی			-		
۷۹	نام اپراتور			-	-	
۸۰	تاریخ ورود اطلاعات به سیستم			-	-	
۸۱	شناسگر رکورد			-	-	
۸۲	سایر جزئیات (مصور، نقشه، جدول، نمونه، نمودار، عکس) و مواد همراه			-		
۸۳	صحافی شده در این مجلد			-	-	
۸۴	صحافی شده با			-	-	
۸۵	تصویر دیجیتال			-	-	
۸۶	نام سازمان			-	-	
۸۷	شماره کتابشاسی ملی			-	-	
۸۸	شماره شناسایی دیگر (شماره پیشین)			-	-	

همان‌طور که جدول ۲ نشان می‌دهد عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی کتابخانه ملی و کتابخانه مجلس با دارا بودن فراوانی ۷۵ عنصر در رتبه نخست قرار گرفتند. کتابخانه آستان قدس رضوی با دارا بودن فراوانی ۴۹ عنصر در رتبه دوم و کتابخانه دانشگاه تهران با دارا بودن فراوانی ۲۴ دارای کمترین میزان مطابقت است. کتابخانه آیت‌الله مرعشی دارای فهرست‌برگه منسجم و مدون خاصی جهت انجام تطبیق نبود.

- تطبیق عناصر فهرست‌برگه‌های نسخ خطی کتابخانه‌های مورد پژوهش در جدول ۳ عناصر موجود در کاربرگه فهرستنویسی نسخ خطی ۵ کتابخانه مورد

پژوهش با ۸۷ عنصر درج شده در سياهه وارسى تطبيق مى‌شود. همان‌طور كه در جدول زير مشاهده مى‌شود، عناصر فهرست‌برگه فهرست‌نويسى نسخه‌هاى خطى كتابخانه ملى و كتابخانه مجلس با مطابقت ۹/۸۳ درصدى با سياهه وارسى در رتبه اول قرار دارند. كتابخانه آستان قدس رضوى با مطابقت ۴/۵۷ درصدى با سياهه وارسى در رتبه دوم، و كتابخانه دانشگاه تهران با مطابقت ۴/۴۹ درصدى با سياهه وارسى در رتبه سوم قرار دارند. كتابخانه آيت‌الله مرعشى با مطابقت ۹/۲۲ درصدى با سياهه وارسى داراى كمترين ميزان مطابقت است.

جدول ۳. ميزان مطابقت عناصر فهرست‌برگه نسخه‌هاى خطى ۵ كتابخانه با سياهه وارسى

درصد	فراوانى	كتابخانه
۹/۸۳	۷۳	كتابخانه ملى
۹/۸۳	۷۳	كتابخانه مجلس
۴/۴۹	۴۳	كتابخانه دانشگاه تهران
۴/۵۷	۵۰	كتابخانه آستان قدس رضوى
۹/۲۲	۲۰	كتابخانه آيت‌الله مرعشى

• تطبيق عناصر فهرست‌برگه‌هاى چاپ سنگى كتابخانه‌هاى مورد پژوهش با استناد به عناصر موجود در فهرست‌برگه چاپ سنگى كتابخانه‌هاى: ملى، مجلس، دانشگاه تهران، آستان قدس رضوى و آيت‌الله مرعشى، سياهه وارسى فهرست‌برگه كتاب‌هاى چاپ سنگى با ۸۸ عنصر تنظيم شد و با عناصر فهرست‌برگه نسخه‌هاى چاپ سنگى ۵ كتابخانه در جدول ۴ مقايسه شد:

جدول ۴. ميزان مطابقت عناصر فهرست‌برگه نسخه‌هاى چاپ سنگى ۵ كتابخانه با سياهه وارسى

درصد	فراوانى	كتابخانه
۲/۸۵	۷۵	كتابخانه ملى
۲/۸۵	۷۵	كتابخانه مجلس
۲/۲۷	۲۴	كتابخانه دانشگاه تهران
۶/۵۵	۴۹	كتابخانه آستان قدس رضوى
-	-	كتابخانه آيت‌الله مرعشى

مطابق با جدول ۴، عناصر فهرست‌برگه نسخه‌هاى چاپ سنگى كتابخانه ملى و كتابخانه مجلس با مطابقت ۲/۸۵ درصدى با سياهه وارسى در رتبه اول قرار دارند.

کتابخانه آستان قدس رضوی با مطابقت ۶/۵۵ درصدی با سیاهه واریسی در رتبه دوم است. کتابخانه دانشگاه تهران با مطابقت ۲/۲۷ درصدی با سیاهه واریسی دارای کمترین میزان مطابقت است. از کتابخانه آیت‌الله مرعشی، فهرست‌برگه منسجم و مدون خاصی جهت انجام تطبیق رؤیت نشد.

• تطبیق هریک از عناصر فهرست‌برگه‌های نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با سیاهه واریسی

با استناد به هرکدام از عناصر سیاهه واریسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی، سیاهه واریسی مشترک نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با ۹۸ عنصر تنظیم شد و در جداول زیر با عناصر فهرست‌برگه‌های نسخه‌های خطی و چاپ سنگی مقایسه شد.

جدول ۵. مقایسه عناصر فهرست‌برگه‌های نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با سیاهه واریسی

ردیف	عناصر سیاهه واریسی	سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های خطی	سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی
۱	شماره بازیابی	*	*
۲	شماره ثبت	*	*
۳	سرشناسه	*	*
۴	عنوان اصلی	*	*
۵	پدیدآور (تکرار سرشناسه)	*	*
۶	سایر پدیدآورندگان	*	*
۷	تاریخ تألیف اثر (تاریخ ترجمه)	*	*
۸	محل نشر	-	*
۹	نام ناشر	-	*
۱۰	تاریخ نشر	-	*
۱۱	محل مطبعه	-	*
۱۲	نام مطبعه (چاپخانه)	-	*
۱۳	تاریخ طبع	-	*
۱۴	محل توزیع	-	*
۱۵	سفارش دهنده کتاب	-	*
۱۶	بانی چاپ	-	*
۱۷	تیراژ	-	*
۱۸	محل تألیف	*	-

ردیف	عناصر سیاهه واریسی	سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های خطی	سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی
۱۹	محل کتابت	*	-
۲۰	نام کاتب	*	*
۲۱	تاریخ کتابت	*	*
۲۲	کتابت برای	*	-
۲۳	کتابت از روی	*	-
۲۴	تألیف برای	*	-
۲۵	تعداد جلد	*	*
۲۶	تعداد صفحات / برگ	*	*
۲۷	تعداد سطرها	*	*
۲۸	راده گذاری	*	*
۲۹	اندازه برگ	*	-
۳۰	اندازه سطور (اندازه نوشته یا متن)	*	*
۳۱	نوع کاغذ	*	*
۳۲	رنگ کاغذ	*	*
۳۳	رنگ مرکب	*	-
۳۴	نوع و تزئینات جلد	*	*
۳۵	درون جلد	*	-
۳۶	اندازه جلد (قطع)	*	*
۳۷	تزئینات متن (تزئینات نسخه‌ها)	*	*
۳۸	سبک‌های آرایه‌ها	*	*
۳۹	آغاز	*	*
۴۰	انجام	*	*
۴۱	انجامه	*	*
۴۲	معرفی نسخه‌های	*	*
۴۳	چکیده	-	*
۴۴	توضیحات نقص (وسعت)	*	*
۴۵	شکل و سجع مُهر	*	*
۴۶	امضاء	*	*
۴۷	وضعیت آسیب دیدگی (وضعیت نسخه‌ها)	*	*
۴۸	امتیاز نسخه‌ها	*	*
۴۹	یادداشت کلی	*	*
۵۰	یادداشت عنوان و پدیدآور	*	*
۵۱	ویراست و تاریخچه کتابشناسی اثر	*	*

ردیف	عناصر سیاهه واری	سیاهه واری فهرست‌برگه نسخه‌های خطی	سیاهه واری فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی
۵۲	یادداشت استنساخ	*	*
۵۳	یادداشت مربوط به نسخه‌ها	*	*
۵۴	یادداشت بازتکثیر	*	*
۵۵	یادداشت نحوه تهیه نسخه‌ها	*	*
۵۶	مندرجات	*	*
۵۷	نوع و درجه خط	*	*
۵۸	تصاویر	*	*
۵۹	یادداشت کشف الایات	*	*
۶۰	یادداشت فهرست ابواب و فصول	*	*
۶۱	یادداشت واژه نامه	*	*
۶۲	یادداشت کتابنامه	*	*
۶۳	یادداشت غلطنامه	*	*
۶۴	یادداشت شجره نامه	*	*
۶۵	یادداشت تملک	*	*
۶۶	یادداشت وقف	*	*
۶۷	یادداشت صحافی	*	*
۶۸	یادداشت مرمت	*	-
۶۹	یادداشت مسئولیت معنوی اثر	*	*
۷۰	یادداشت‌های افزوده	*	-
۷۱	حاشیه‌ها / تصحیح	*	*
۷۲	عنوان مرتبط	*	*
۷۳	عنوان قراردادی	*	*
۷۴	عنوان مشترک قراردادی	*	*
۷۵	عنوان‌های دیگر (عنوان‌های گوناگون)	*	*
۷۶	عنوان افزوده توسط فهرست‌نویس	*	*
۷۷	عنوان موضوعی	*	-
۷۸	عنوان مشهور	*	*
۷۹	منابع دیده شده	*	*
۸۰	موضوع	*	*
۸۱	شناسه افزوده نامها	*	*
۸۲	شناسه افزوده نام/عنوان	*	*
۸۳	شناسه افزوده تنالگان	*	*
۸۴	زبان	*	*
۸۵	بهای خریداری	*	*

ردیف	عناصر سیاهه واریسی	سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های خطی	سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی
۸۶	نام فهرست‌نویس	*	*
۸۷	تاریخ فهرست‌نویسی	*	*
۸۸	نام اپراتور	*	*
۸۹	تاریخ ورود اطلاعات به سیستم	*	*
۹۰	شناسگر رکورد	*	*
۹۱	سایر جزئیات (مصور، نقشه، جدول، نمونه، نمودار، عکس) و مواد همراه	*	*
۹۲	ضمائم نسخه‌ها	*	-
۹۳	صحافی شده در این مجلد	*	*
۹۴	صحافی شده با	*	*
۹۵	تصویر دیجیتال	*	*
۹۶	نام سازمان	*	*
۹۷	شماره کتابشناسی ملی	*	*
۹۸	شماره‌های شناسایی دیگر (شماره پیشین)	*	*

در جدول ۵، عناصر هرکدام از فهرست‌برگه‌های نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با ۹۸ عنصر گردآوری شده در سیاهه واریسی مقایسه شد.

جدول ۶. میزان مطابقت عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با سیاهه واریسی

عناصر سیاهه واریسی	فراوانی اشتراک	درصد اشتراک (۱)	فراوانی افتراق	درصد افتراق (۲)
عناصر سیاهه واریسی	۷۵	۵/۷۶	۲۳	۴/۲۳

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، میزان اشتراک عناصر فهرست‌برگه‌های فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با عناصر سیاهه واریسی ۷۵ عنصر (۵/۷۶ درصد) و میزان افتراق عناصر فهرست‌برگه‌های فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با عناصر سیاهه واریسی ۲۳ عنصر (۴/۲۳ درصد) است. بنابراین درصد اشتراک عناصر فهرست‌برگه‌های فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با عناصر سیاهه واریسی بیشتر از درصد افتراق آنها است.

نتیجه‌گیری

با استناد به یافته‌های جداول ۵ و ۶ و با توجه به اینکه میزان اشتراک عناصر اطلاعات موجود در فهرست‌برگه‌های نسخ خطی و چاپ سنگی کتابخانه‌ها از درصد بالا و قابل توجهی (۵/۷۶ درصد) برخوردار است، می‌توان نتیجه گرفت که یکسان‌سازی شیوه فهرست‌نویسی نسخ خطی و چاپ سنگی امکان‌پذیر است.

در جهت یکسان‌سازی شیوه‌های سازماندهی این دو ماده قدیمی و ارزشمند می‌توان کاربردگه‌ای با عنوان «کاربرگه فهرست‌نویسی نسخ خطی و چاپ سنگی» در سه بخش: کتابشناسی، نسخه‌شناسی و مستندسازی طراحی نمود. در این کاربردگه، تمامی عناصر اطلاعاتی موجود در دو بخش: کتاب‌شناسی و مستندسازی و بخش عمده‌ای از عناصر نسخه‌شناسی برای هر دو منبع مشترک و یکسان خواهد بود و صرفاً چند عنصر درج شده در ناحیه چاپ، مختص کتب چاپ سنگی خواهد بود.

در طراحی کاربردگه مشترک فهرست‌نویسی می‌توان بدین نحو عمل کرد که ۷۵ عنصر مشترک موجود در سیاهه واری بدون هیچ دخل و تصرف در کاربردگه مشترک درج شود و با تأمل و احیانا دخل و تصرف در عناوین ۲۳ عنصر موارد افتراق، عناصری کمتر از ۲۳ عنصر در کاربردگه مشترک درج نمود. ۲۳ عنصر موارد افتراق که جهت درج در کاربردگه مشترک باید در عناوین آنها تجدیدنظر شود به ترتیب عبارتند از: محل نشر، نام ناشر، تاریخ نشر، محل مطبعه، نام مطبعه (چاپخانه)، تاریخ طبع، محل توزیع، سفارش دهنده کتاب، بانی چاپ، تیراژ، محل تألیف، محل کتابت، کتابت برای، کتابت از روی، تألیف برای، اندازه برگ، رنگ مرکب، درون جلد، چکیده، یادداشت مرمت، یادداشتهای افزوده، عنوان موضوعی، ضمائم نسخه.

با تأمل در ۲۳ عنصر موارد افتراق، می‌توان گفت که ۱۲ عنصر (محل تألیف، محل کتابت، کتابت برای، کتابت از روی، تألیف برای، اندازه برگ، رنگ مرکب، درون جلد، یادداشت مرمت، یادداشتهای افزوده، عنوان موضوعی، ضمائم) که صرفاً در کاربردگه‌های نسخ خطی موجود بوده، می‌تواند در خصوص کتب چاپ سنگی نیز موضوعیت داشته باشد و می‌توان این عناصر را مشترک بین نسخ خطی و چاپ سنگی دانست؛ بنابراین موارد افتراق منحصر به ۱۱ عنصر بوده که به چاپ سنگی اختصاص دارد که این ۱۱ عنصر نیز می‌تواند در کاربردگه مشترک، به عنوان عناصر ویژه چاپ لحاظ و درج شود.

در نهایت می‌توان نتیجه گرفت که جهت تسریع در امر فهرست‌نویسی و سهولت دسترسی محققان به اطلاعات و متن نسخ خطی و چاپ سنگی بویژه در کتابخانه‌ها و مراکز متعدد پراکنده‌ای که تعداد معدودی از این دو نوع منبع اطلاعاتی سازماندهی نشده و محبوس شده

در قفسه‌ها را دارند و دسترسی به فهرست‌نگار متخصص و یا حتی به کارشناس خبره علم اطلاعات و دانش‌شناسی و نرم افزار فهرست‌نویسی مناسب جهت ورود اطلاعات این منابع ندارند، تنظیم و تدوین «فهرست‌برگه مشترک برای فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی» هم ممکن و هم ضروری است و می‌تواند گام مؤثری در جهت تسریع در معرفی و احیای میراث مکتوب نیاکان این مرز و بوم باشد.

پیشنهاد می‌شود پژوهشی درباره شیوه‌های فهرست‌نویسی نسخ خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های ایران و ارائه کاربرگه مشترک و الگوی واحد سازماندهی نسخ خطی و چاپ سنگی انجام شود.

(این پیشنهاد در پاسخ به نظر یکی از داوران گرانقدر و محترم آمده که فرموده بودند کاربرگه مشترک در مقاله نیامده است. مدنظر نویسنده در این مقاله صرفاً امکان سنجی است نه ارائه پیشنهاد. حال می‌تواند این پیشنهاد در پایان مقاله حذف شود و یا اینکه بماند. نظر داور محترم هرگونه باشد، بر آن مبنا عمل خواهد شد.)

مآخذ

- افکاری، فریبا (۱۳۹۳). روش‌شناسی فهرست‌نگاری نسخ خطی ایرانی اسلامی (تدوین اصول و قواعد سبک‌های فهرست‌نگاری شرقی و غربی از ۱۳۰۵/ قرن ۱۹م تا به امروز). پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تهران، تهران
- بابازاده، شهلا (۱۳۸۱). چاپ سنگی. در *دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی*، سرویراستار عباس حری. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- نازی، ایوب (۱۳۸۹). بررسی وضعیت فهرست‌نویسی نسخ خطی در ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- سلطانیفر، صدیقه (۱۳۷۳). فهرست کتب درسی چاپ سنگی موجود در کتابخانه ملی ایران سال ۱۳۰۵-۱۳۳۱. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران
- عظیمی، حبیب‌الله (۱۳۸۷). نگاهی نو به فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و پیوند میان شیوه‌های سنتی و نو. *آیین میراث*، ۴۹، ۱۲۹-۱۳۹.
- عمرانی، ابراهیم (۱۳۸۵). عناصر پیشنهادی برای فهرست‌برگه ملی فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی. *کتاب ماه کلیات*، ۱۱۱-۱۱۰-۱۰۹، ۹-۱۸.
- غلامحسین‌زاده، زهره (۱۳۸۵). ارزیابی میزان بهره‌گیری از فناوری اطلاعات در ذخیره و بازیابی نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های ایران. *فصلنامه کتاب*، ۶۸، ۱۳-۲۸.
- مسعودی، اکرم (۱۳۷۴). فهرست تحلیلی کتاب‌های چاپ سنگی ایران (قطع رحلی) موجود در کتابخانه

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
موسوی چلک، افشین (۱۳۸۰). اصول و قواعد استاندارد فهرستنویسی نسخه‌های خطی. پیام بهارستان،
۷، ۲۳-۲۵.

یاری، پرستو (۱۳۹۲). بررسی فرایند سازماندهی و اطلاع‌رسانی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی سازمان
میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد
علوم و تحقیقات، تهران.

Ghali Nasr, W. (2007). Different Practices in Manuscript Cataloging in
Egypt: How could they be reconciled?. The 3rd Islamic Manuscript
Conference 28-31 Aug. 2007 University of Cambridge, UK. Retrieved
2009/7/15, from TIMA [www.islamicmanuscript.org/files/GHALI_](http://www.islamicmanuscript.org/files/GHALI_Walid_2007_TIMA.pdf)
[Walid_2007_TIMA.pdf](http://www.islamicmanuscript.org/files/GHALI_Walid_2007_TIMA.pdf)

Hampfrey, J. (2000). Manuscripts and Metadata: Descriptive Metadata in
Three Manuscript Catalogs: DigCIM, MALVINE, and Digital Scriptorium.
Cataloging & Classification Quarterly. Retrieved 2010/2/20, from [http://](http://pdfserve.informaworld.com/226500_779856539_902736250.pdf)
pdfserve.informaworld.com/226500_779856539_902736250.pdf

M. Russel, B. (2003). Description and access in rare books cataloging: a
historical survey. *Cataloging and Classification Quarterly*, 35 (3, 4) 491-
524. Retrieved 2009/7/10, from [http://pdfserve.informaworld.com/426371](http://pdfserve.informaworld.com/426371779856539904766609.pdf)
[779856539 904766609.pdf](http://pdfserve.informaworld.com/426371779856539904766609.pdf)

Simpson Moriarty, K. (2004). Descriptive Cataloging of Rare Materials
(Books) and Its Predecessors: A History of Rare Book Cataloging Practice
in the United States. A Master's paper for the M.S. in LS degree. Retrieved
2009/7/10, from [http://etd.ils.unc.edu:8080/dspace/bitstream/1901/127/1/](http://etd.ils.unc.edu:8080/dspace/bitstream/1901/127/1/katemoriarty.pdf)
[katemoriarty.pdf](http://etd.ils.unc.edu:8080/dspace/bitstream/1901/127/1/katemoriarty.pdf)

استناد به این مقاله:

عظیمی، حبیب‌اله؛ موسوی، زهره‌سادات (۱۳۹۸). شیوه‌های فهرستنویسی نسخه‌های
خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های بزرگ ایران: بررسی تطبیقی. *مطالعات ملی*
کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۰ (۱)، ۲۰۰-۲۲۳.